

Omslag boek © Jean-Marc van Tol

De Witt en Spinoza, Spinoza en De Witt

Hebben ze elkaar ooit ontmoet?

Jean-Marc van Tol

Met enige regelmaat geeft Jean-Marc van Tol lezingen over Johan de Witt en krijgt dan steevast de vraag of De Witt en Spinoza elkaar ooit hebben ontmoet.

Hij stipte dit al aan tijdens zijn lezing voor de Spinozakring Soest op 18 januari 2025 en besloot zijn antwoorden hierop opnieuw tegen het licht te houden en te onderzoeken of daar wel of geen hardbewijs voor was en of het ‘Ultimi Barbarorum’ misschien alleen maar een kleurrijk verhaal is.

Sinds 2016 werkt het Johan de Witt team van het Huygens Instituut aan het digitaliseren van de vele duizenden bewaard gebleven brieven van Johan de Witt en voor zijn onderzoek worstelde Jean-Marc zich door deze 38 meter lange reeks heen.

Het resulteerde in dit nieuwe boekje dat op de 400^e geboortedag van Johan de Witt verscheen. Hierin neemt Jean-Marc ons stap voor stap mee in zijn onderzoek naar historische feiten en de daaruit te trekken conclusies.

Ik kreeg de eer het vooraf te mogen lezen om er een recensie over te schrijven en haal daarvoor enkele van de vele feiten aan, die Jean-Marc aan zijn uitgebreide onderzoek onderwierp.

Hij begint dit boek met een beknopte levensbeschrijving van de beide heren, waarbij die van De Witt is gebaseerd op het werk van Luc van Panhuysen en van Spinoza op Jonathan Israëls. De beschrijving van Johan de Witt besluit hij met de verrassende mededeling dat vanwege de brute moord op de beide broers waarbij hun lichamen werden opengesneden en hun ledematen en ingewanden door het razende volk werden opgegeten, Nederland daarom op sommige delen van het huidige social media wordt aangeduid als “the country that have eaten their Prime Minister”.

Van Spinoza zijn er twee biografieën verschenen die allebei zijn opgetekend uit de mond van mensen, die Spinoza hadden gekend.

De een is geschreven door Jean Maximilien Lucas en de ander door Johannes Colerus.

In de gedrukt versie van Lucas staat dat De Witt vaak belangrijke zaken met Spinoza besprak, maar dat is in de handgeschreven versie niet terug te vinden.

Colerus noemt in zijn biografie de naam van De Witt slechts één keer namelijk als Spinoza uit Utrecht terug is gekeerd en zijn huisbaas bang is dat het volk bij hem voor de deur zal staan om opheldering over deze reis te vragen. Spinoza schijnt toen gezegd te hebben: “*Zodra u maar enige dreiging bemerkt, zal ik naar buiten treden, ook al zouden ze met mij net zo omgaan als met de goede heren De Witt*”.

Op wiskundig gebied had De Witt contact met Christiaan Huygens en beiden deelden net als Spinoza hun bewondering voor Descartes, maar dat houdt niet in dat er daardoor ook een relatie tussen hen drieën bestond.

Beiden kwamen ze uit verschillende milieus.

Johan bewoog zich in besloten regentenkringen. Zijn pleidooi voor *De Ware Vrijheid* gold alleen voor de regenten en kooplieden en niet voor het gewone volk.

Spinoza groeide op tussen ambachtslieden en immigranten en kon daardoor onbevangen nadenken over zijn rol hierin. Vrijheid woog voor hem zwaarder dan sociale zekerheid.

Hoewel hij het jaargeld weigerde dat Simon Joosten de Vries hem wilde geven en ook de leerstoel die hem in Heidelberg werd aangeboden afsloeg, zou hij wel van De Witt een jaarlijkse toelage hebben ontvangen. Dat is niet in de zeer nauwkeurig bijgehouden kasboeken van De Witt is terug te vinden.

Als iemand inde 17^e eeuw overleed werden er lijsten gemaakt van diens nalatenschap en zowel van Spinoza als van De Witt bestaan deze lijsten.

Op de boekenlijst van Spinoza komen geen werken van De Witt voor.

De lijst van De Witt is bij zijn overlijden niet meteen notarieel vastgelegd. Zijn boeken cirkelden eerst generaties lang door zijn familie alvorens na het overlijden van zijn kleinzoon Cornelis van diens nalatenschap een veilinglijst werd gemaakt. Daartussen zat wel een uitgave van het *TTP* uit 1670, maar mogelijk is die afkomstig uit de vriendschapsbetrekking tussen zijn zoon Johan II en Pierre Bayle. Maar zelfs al zou dit werk toch uit het bezit van Johan de Witt zelf afkomstig zijn, dan weerspiegelt hun beider boekenbezit weinig belangstelling voor elkaars werk.

In een brief uit 1663 aan Henry Oldenburg schrijft Spinoza dat hij enkele personen die ‘aan het hoofd der zaken staan’ hoopt te vinden om te zorgen dat hij zijn werk zonder bezwaar kan publiceren. Doelt hij daarmee op De Witt of op Coenraad van Beuningen?

En wat hun politieke beginselen betreft was De Witt van mening dat een democratie door een beperkte groep regentenfamilies moest worden bestuurd, terwijl voor Spinoza democratie betekende dat burgers in staat werden gesteld in vrede te leven en zich in vrijheid konden ontwikkelen.

Dan het *Ultimi Barbarorum* verhaal.

Dat lijkt afkomstig te zijn van Leibnitz, die vier jaar na de dood van de gebroeders De Witt Spinoza in Den Haag opzocht. In de nagelaten papieren van Leibniz bevindt zich een notitie dat Spinoza dit verhaal tijdens zijn bezoek aan hem had verteld. Maar zou de altijd zo behoedzame Spinoza dat echt aan de voor hem op dat moment nog onbekende Leibniz hebben verteld?

Al met al genoeg aanleiding voor Jean-Marc om zich erin te verdiepen en daar dit boek over te schrijven waarin wij ons samen met hem kunnen onderdompelen in ‘Het raadsel Spinoza en De Witt’.

De Ontmoeting

Het tweede deel van dit boek geeft een gesprek weer tussen Spinoza, De Witt en de reeds eerder genoemde Coenraad van Beuningen, waaruit gaandeweg blijkt welk politiek spel Van Beuningen hierin speelt en wat zijn bedoelingen zijn om Spinoza hierin te betrekken.

Ook hierin verwerkt Jean-Marc weer veel interessante en leerzame historische feiten.

Het verhaal heeft een verrassend dubbelzinnig einde.

Het boekje is (gesigneerd) te koop via webshop.catullus.nl